

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ Й ТОЛЕРАНТНІСТЬ У МІЖОСОБИСТИХ СТОСУНКАХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Вступ. Соціальне самопочуття молоді є одним із головних показників розвитку суспільства. Останнім часом загострилось чимало молодіжних проблем, серед яких сфера інтимно-гендерних ролей, домашні обов'язки, шлюб¹.

У зв'язку з тим, що останнім часом значно зріс інтерес молодих людей до гендерних відносин, стереотипів у цих відносинах і їх коригування ми провели вибірковий соціальний аналіз гендерної свідомості сучасної студентської молоді в невеликому українському місті.

Одним із гарантій суспільної стабілізації в сучасному полікультурному суспільстві є толерантність. Формування цієї важливої якості починається з дитинства та продовжується протягом всього життя з набуттям досвіду соціальної взаємодії. Суспільство швидко змінюється і все гостріше відчуває тиск гендерних стереотипів як на професійне і суспільне життя, так і на міжособові стосунки між представниками різної статі.

Виділяють декілька видів толерантності, серед яких і нарівні з іншими існує гендерна толерантність, яка визначається як неупередженим ставленням до представників іншої статі, неприпустимістю апріорного приписування людині недоліків іншої статі, наслідуванням стереотипних поглядів, відсутністю ідей про перевагу однієї статі над іншою, проявами дискримінації за ознакою біологічної (чоловік-жінка) статі. Гендерні стереотипи поведінки (від грец. *Typos* – відбиток) – стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно-певні уявлення про «чоловічу» і «жіночу» поведінку.

Виклад основного матеріалу. В українській етнокультурі жінка завжди посідала вагоме місце. Вона постає невід'ємним суб'єктом, носієм та транслятором традиційної етнокультурної інформації, зокрема системи цінностей та соціокультурних норм. Історія витворила суспільний генотип жінки як особи, що мусила підпорядковувати свої цінності задля Вітчизни та Родини².

¹ Маланчук-Рибак О. Українські жіночі студії: історіографія та історіософія. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1999. – С. 38.

² Смоляр Л. Феміністична традиція України і питання сучасного руху // Матеріали Міжнародної науково – практичної конференції, Київ, 2-5 червня, 1995. – Київ. Жіноча Громада – С. 27.

Прославили слов'янську історію жінки, які піднялися в своїх діяннях на щабель вище чоловіків: мудра правителька, освічений політик київська княгиня Ольга; Анна Ярославна – королева Франції, яка презентувала не лише при французькому дворі, але й на цілому європейському просторі рівень розвитку української культури IX століття³. Настя Лісовська, яка стала дружиною могутнього турецького султана Сулеймана II, вміло скорегувала політичний курс Османської імперії, прагнучи полегшити становище свого народу; також не можна залишити без уваги поетичний геній Лесі Українки, яка вміла мислити, творити і прагнула до самореалізації.

Українські жінки залишили слід в історії нашого народу як активні суб'єкти політичних і творчих процесів. Але при цьому думка про те, що українська жінка «була повноправною громадянкою» в суспільстві, займала привілейоване місце в родині й не потерпала від чоловічої сваволі є надто оптимістична.

Зміна стереотипів щодо статей, яка є необхідною умовою досягнення гендерної рівноправності, – процес вкрай тривалий і складний. Більшість населення не усвідомлює те, що подолання гендерних стереотипів та отримання гендерного балансу є важливим і має прийматися до уваги. І саме це є основою гендерної толерантності в суспільстві. У рамках розвитку гендерних аспектів у вихованні молоді на перший план виходить проблема формування та розвитку гендерної толерантності особистості, яка виступає в якості особистісної позиції. У ній виявляються мотиви, цінності й зміст особистості, а на їх основі здійснюється свідомий і відповідальний вибір, що визначає долю особистості⁴.

Дослідження гендерної свідомості сучасної студентської молоді має прикладний аналітичний характер, оскільки націлене не тільки на виявлення гендерних стереотипів, властивих сьогоденним студентам, їх (стереотипів) особливостей, якісних характеристик, факторів, що сприяють їх трансформації, але й на розробку науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо формування гендерно-орієнтованої молодіжної політики на регіональному та муніципальному рівнях.

³Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях: типологія та європейський культурно-історичний аспект: Монографія / Львівський національний ун-т ім.. Франка. – Чернівці: книги XXI, 2006. – С. 32.

⁴ Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 448.

Завдання вибіркового соціального аналізу:

- виявити гендерні стереотипи, властиві студентській молоді у сфері сімейно-шлюбних відносин, та провести їх порівняльний аналіз;
- виявити рівень гендерної толерантності в міжособистих стосунках студентів.

Вибіркову сукупність склали 216 студентів Куп'янського автотранспортного коледжу; тип вибірки - цільова, за способом відбору респондентів – випадкова, неповторна. Опитані студенти відрізнялися:

1) за статтю: 128 чоловіків (59%) і 119 жінок (41%);

2) за віком: віковий діапазон опитуваних від 15 до 19 років;

всі респонденти були розділені на II вікові групи:

- I група - 15-17 років: 115 чоловік (53%);

- II група - 17-19 року: 101 людина (47%);

3) за рівнем освіти:

- I група (15-17 років) - студенти I курсу, які проходять загальноосвітній цикл навчання; рівень освіти – неповна середня освіта;

- II група (17-19 років) - студенти IV курсу, випускники, які закінчують навчальний заклад; рівень освіти – середня спеціальна;

4) по середовищу первинної соціалізації:

- вихідці з сільської місцевості - 133 особи (62%);

- уродженці міста (городяни) - 83 особи (38%);

5) за сімейним станом:

- перебувають у шлюбі - 4 особи (2%);

- не перебувають у шлюбі - 212 осіб (98%).

Серед студентів коледжу проведене вибіркове анкетування. Респондентам пропонувалося дати відповіді на питання: «Чи відповідають сучасні дівчата уявленням про жінку Вашої мрії? Обґрунтуйте» та «Чи відповідають сучасні хлопці уявленням про чоловіка Вашої мрії? Обґрунтуйте».

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз результатів опитування респондентів
I, II вікових груп про стан міжособових стосунків представників різної статі

№ п/п	Питання	I група		II група	
		«Так»	«Ні»	«Так»	«Ні»
1	Чи відповідають сучасні дівчата уявленням про жінку Вашої мрії?	39%	61%	79%	21%
2	Чи відповідають сучасні хлопці уявленням про чоловіка Вашої мрії?	45%	55%	81%	19%

У результаті аналізу міжособових стосунків представників різної статі (таблиця 1) з'ясовано, що дівчата I групи не помічають у сучасних хлопцях якості, які притаманні їхній уяві про маскуліність. Пояснюють, що їх однолітки пасивні, безініціативні, фізично слабо розвинуті, безвідповідальні та не готові до прийняття важливих рішень і навіть зустрічаються з жіночим типом поведінки і зовнішнім виглядом, викликаючи цим самим у них роздратованість, небажання спілкуватися й застосувати вербальне насильство.

До двадцяти років завершається первинна гендерна соціалізація, тому дівчата в цьому віці віддають перевагу інтелекту, а не фізичній силі, виявленню ніжності, такту, стриманості, тому їх ставленню до юнаків більш толерантне, ніж у 15-літніх⁵.

Більшість юнаків із I групи констатують, що дівчата далекі від їхнього розуміння фемінності (скромна, без шкідливих звичок, вихована, тактовна, з почуттям гумору, щоб не були чоловікоподібними і їх зовнішність не нагадувала «бойове розмалювання»).

Старшокурсники, у яких спілкування з протилежною статтю часто вже носить інтимний характер менше звертають увагу на зовнішній вигляд особистості (який часто не відповідає внутрішньому світу), а акцентує увагу на партнерських рівноправних стосунках.

Розвиток самосвідомості – це центральний психічний процес перехідного віку. У підлітковому віці відбуваються зміни, пов'язані з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності й системи взаємовідносин індивіда. Цей етап характеризується бурхливим ростом людини, формуванням організму в процесі статевого дозрівання, що має помітний вплив на психофізіологічні особливості підлітка. Основу формування нових психологічних й особистісних якостей підлітків складає спілкування в процесі різних видів здійснюваної ними діяльності. Визначальною особливістю спілкування підлітків є його яскраво виражений особистісний характер. Провідна діяльність у підлітковому віці – це інтимно-особистісне спілкування з однолітками. Ця діяльність є своєрідною формою відтворення між однолітками тих відносин, які існують серед дорослих людей, та формою освоєння цих відносин. Відносини з однолітками більш значущі, ніж з дорослими, відбувається соціальне відокремлення підлітка від своєї генеалогічної родини. Діяльність

⁵ Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – С. 451.

спілкування надзвичайно важлива для формування особистості в повному сенсі цього слова. У цій діяльності формується самосвідомість. Основне новоутворення цього віку – соціальна свідомість, перенесення всередину (самосвідомість). Більшість досліджень показує, що навколо студентів необхідно створити середовище, в якому панує гендерна свобода, знизити рівень негативного впливу гендерних стереотипів, які показуються в ЗМІ, і моделювати рівноправні гендерні відносини. Але для цього необхідно усвідомити свої гендерні значення й уявлення, змінити власні поведінку та очікування.

Для з'ясування гендерних відмінностей студентів нашого навчального закладу були використані дві процедури порівняння юнаків та дівчат. Перша процедура обробки даних показала, що міжособистісна толерантність дівчат на всіх рівнях її прояву виявилася значно вище, ніж у хлопців.

Молодим людям у міжособистому спілкуванні з протилежною статтю необхідно визнавати різноманіття гендерних ролей та гендерної поведінки, варіативність і гнучкість в оволодінні статеворольовим репертуаром⁶. Підкреслювати цінність гендерної рівноправності як рівного правового статусу чоловіків і жінок і рівних можливостей при реалізації своїх ідей, що дозволяють особам різної статі вільно розвивати свої потенційні здібності в різних сферах життєдіяльності.

Найважливіші принципи толерантності у відносинах між статями:

- співробітництво, дух партнерства між представниками протилежних статей;
- готовність приймати думку протилежної статі, що має інше ставлення до статеворольових установок;
- повага до людської гідності не залежно від статевої самоідентифікації;
- повага до прав іншого й права на інше;
- прийняття іншого таким, яким він є, без апріорного наділення його стереотипними недоліками;
- здатність поставити себе на місце іншого;
- повага до права бути іншим;
- визнання різноманіття підходів до статевої та гендерної самоідентифікації;
- терпимість до поведінки інших;
- відмова від домінування, заподіяння шкоди й насильства.

⁶ [Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. – 252 с. \(збірка наукових статей, розділів із книг\).](#) – С. 61.

Отже, гендерна толерантність розглядається як готовність до розуміння, прийняття і визнання різних типів гендерної ідентичності, різноманіття проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівноправності в соціумі, виступає в якості активної життєвої позиції.

Гендерну толерантність можна охарактеризувати як мирне співіснування між чоловіком і жінкою в суспільній, політичній, економічній та сімейній сферах життя. Саме система гендерного виховання сприяє розвитку гендерної толерантності в структурі свідомості особистості.

Гендерна толерантність впевнено інтегрується в український соціум, але вікові стереотипи щодо місця і ролі жінки й чоловіка в суспільстві ще тримають свої позиції. Ціннісні орієнтації та уявлення дівчат у сфері сімейно-шлюбних відносин більш інноваційні та егалітарні, ніж у юнаків того ж віку, рівня освіти та середовища їх первинної соціалізації; їх (дівчат) демократичні погляди й установки свідчать про певну трансформацію деяких соціально-поділюваних гендерних стереотипів в умовах сучасного українського соціуму⁷.

Щоб з'ясувати рівень гендерних стереотипів серед студентів коледжу респондентам I та II групи були запропоновані класичні стереотипні твердження: «Головне для жінки – сім'я, чоловік, діти», «Головне для чоловіка – робота, кар'єра», «Ведення домашнього господарства і виховання дітей – обов'язок жінки», «Фінансове благополуччя сім'ї лежить на чоловікові».

Таблиця 2.

Порівняльний аналіз рівня гендерних стереотипів респондентів I, II вікових груп

№ з/п	Стереотипні твердження	I група				II група			
		«Так»		«Ні»		«Так»		«Ні»	
		чол. (%)	жін. (%)	чол. (%)	жін. (%)	чол. (%)	жін. (%)	чол. (%)	жін. (%)
1	Головне для жінки – сім'я, чоловік, діти	73,6	82,8	1,5	10	69	72,6	16,4	17,8
2	Головне для чоловіка – робота, кар'єра	52,3	83,5	42,7	4,3	36,2	52,7	54,3	39,6
3	Ведення домашнього господарства і виховання дітей – обов'язок жінки	86,1	87,2	9,1	40,9	58	41,9	35,7	51
4	Фінансове благополуччя сім'ї лежить на чоловікові	83	86,1	12,9	9,7	72	78	18,9	15,9

⁷ Про рівність статей. Збірник / Пер. з фр. під заг. ред. О. Хоми. – Київ: Альтерпрес, 2007. – С. 356.

Аналіз гендерних уявлень студентської молоді I вікової групи у сфері сімейно-шлюбних відносин дозволив виявити:

- 1) оцінки юнаків та дівчат ряду статево-рольових функцій подружжя близькі й практично збігаються з соціальними стереотипними твердженнями про те, що «матеріальне забезпечення сім'ї - це обов'язок чоловіка» і «домашні обов'язки повинні «ділитися» на чоловічі та жіночі», проте верховенство чоловіка в сім'ї визнається в основному юнаками і лише половиною дівчат, що свідчить, безумовно, про певну трансформацію стереотипних уявлень респондентів жіночої статі про лідерство чоловіка в сучасній сім'ї;
- 2) думки респондентів I групи під час відповіді на твердження «Головне для чоловіка – робота, кар'єра» розділилися: переважна більшість дівчат (83,5%) згодна з соціальним стереотипним твердженням про пріоритетність роботи для чоловіка; що стосується юнаків, то лише половина з них (52,3%) поділяє думку дівчат;
- 3) юнаки демонструють діаметрально протилежну думку, стверджуючи, що нададуть перевагу успішній роботі, ніж родині, що підтверджує досить високу стійкість, «життєздатність» такого стереотипного твердження як «головне для чоловіка – це робота, кар'єра»;
- 4) респонденти I групи, юнаки та дівчата, майже одноставно визначилися, що для жінки більше значення має сім'я, ніж робота. При цьому дівчата продемонстрували властиву їм статі прихильність до традиційно жіночих цінностей - родини, домівки, що підтверджує досить високу стійкість і поширеність у середовищі студентської молоді п'ятнадцяти - сімнадцяти років такого стереотипного уявлення як «головне для жінки - сім'я (чоловік, діти)».

Таким чином у результаті аналізу ціннісних орієнтацій і гендерних установок респондентів I вікової групи у сфері сімейно-шлюбних відносин встановлено, що:

- гендерні уявлення студентської молоді у віці 15 – 17 років про норми і правила поведінки, рольові функції чоловіків і жінок у сучасній сім'ї мають певні подібності та відмінності;
- гендерні уявлення й установки юнаків I групи (у переважній більшості) у сфері сімейно-шлюбних відносин практично не відрізняються від соціально-поділюваних гендерних стереотипів сучасного українського соціуму;
- ціннісні орієнтації та уявлення дівчат I групи частково збігаються з існуючими в сучасному соціумі стереотипними уявленнями про

значущість сім'ї у життєдіяльності чоловіків і жінок, статеворольових функціях подружжя, частково вони прямо протилежні соціально-поділюваним стереотипним твердженням. Зокрема дівчата не згодні з загальноприйнятими уявленнями про верховенство, лідерство чоловіка в родині та відповідальність виключно жінок за збереження сім'ї.

В цілому гендерні уявлення юнаків I групи більш консервативні і патріархальні, ніж дівчат; ціннісні орієнтації та установки дівчат - більш егалітарні, демократичні, що свідчить про певну трансформацію таких патріархальних гендерних стереотипів, як «глава сім'ї – чоловік» та «відповідальність за збереження родини лежить на жінках».

Далі проаналізуємо гендерні уявлення студентів II вікової групи. У таблиці 2 представлені результати їх анкетування з питань сімейно-шлюбних відносин.

У результаті порівняльного аналізу гендерних уявлень студентів I і II вікових груп у сфері сімейно-шлюбних відносин встановлено, що:

- гендерні уявлення респондентів II-ої вікової групи про роль сім'ї у життєдіяльності чоловіків і жінок, формі сімейно-шлюбних відносин, ряді статеворольових функцій подружжя досить близькі до суджень респондентів
- I-ої групи. Також одностайні респонденти обох груп у визначенні першорядності сім'ї для жінки і її (сім'ї) другорядності для чоловіків. Цікавим є факт, що число респондентів I групи, які визнають пріоритетність роботи для чоловіка, вдвічі перевищує кількість прихильників такого твердження у II групі, однак загальна тенденція - першочергова значимість роботи для чоловіків - зберігається;
- більшість респондентів обох груп покладає відповідальність за матеріальне благополуччя родини на чоловіка, однак прихильників цієї ідеї в II групі на третину менше, що свідчить про більшу демократичність поглядів студентської молоді «старшої» вікової групи.

В цілому можна констатувати, що студентська молодь II вікової групи розділяє стереотипні гендерні уявлення про ціннісні орієнтації чоловіків і жінок, форми сімейно-шлюбних відносин, загальноприйняті в сучасному українському соціумі; разом із тим її гендерні установки відрізняються меншим консерватизмом, патріархальністю від поглядів студентської молоді «молодшої» вікової групи, які є прихильниками соціальних стереотипних уявлень.

– гендерні уявлення студентів II вікової групи про статеворольові функції подружжя істотно відрізняються від аналогічних суджень студентів I вікової групи:

- лідерство чоловіка в родині визнається юнаками обох груп, однак прихильників цієї ідеї в II групі («старшій») менше, ніж у I («молодшій»). Що стосується дівчат, то лише кожна друга в I-ій групі й менше половини в другій поділяють стереотипне уявлення про те, що «головою сім'ї має бути чоловік»;

- зміна статусу чоловіка в сучасній сім'ї, ставлення жінки до традиційно «жіночої сфери» ведення домашнього господарства призвело до зміни статеворольових функцій подружжя, перерозподілу їх домашніх обов'язків: так, переважна більшість респондентів I групи вважають, що домашні обов'язки повинні ділитися на «чоловічі» і «жіночі», в той час як в II-ій групі прихильників цієї ідеї значно менше. Аналогічна тенденція простежується також у сприйнятті респондентами I і II груп стереотипних тверджень про те, що ведення домашнього господарства, виконання традиційно «жіночих» обов'язків – це прерогатива жінок. Зазначені судження підтримуються переважною більшістю респондентів I групи, в той час як студенти II-ої вікової групи демонструють більш демократичні гендерні установки: серед юнаків II групи прихильників названих тверджень всього 58%, серед дівчат – 41,9%.

Висновки. Таким чином у результаті порівняльного аналізу гендерних уявлень студентів I і II вікових груп про статеворольові функції подружжя в умовах сучасного соціуму встановлено, що гендерні установки студентської молоді «старшої» вікової групи відрізняються більшою демократичністю, інноваційністю, ніж погляди й судження студентів «молодшої» вікової групи, при цьому гендерні установки дівчат II-ої групи більш егалітарні, ніж юнаків цієї ж групи.

В цілому аналіз гендерної свідомості студентської молоді середнього українського міста у сфері сімейно-шлюбних відносин дозволив встановити:

- гендерні уявлення студентів про норми й правила поведінки подружжя, їх статеворольові функції неоднорідні: частково вони співпадають з існуючими в сучасному українському соціумі гендерними стереотипними твердженнями, частково - діаметрально протилежні їм;
- юнаки більше, ніж дівчата демонструють готовність слідувати соціально-поділюваним гендерним уявленням про норми поведінки й ролі чоловіків і жінок у сім'ї, при цьому гендерні установки юнаків 15-17 років більш консервативні і патріархальні, ніж у більш старшому віці 17-19;

- ціннісні орієнтації та уявлення дівчат у сфері сімейно-шлюбних відносин більш інноваційні та егалітарні, ніж у юнаків того ж віку, рівня освіти та середовища їх первинної соціалізації; їх (дівчат) демократичні погляди і установки свідчать про певну трансформацію деяких соціально-поділюваних гендерних стереотипів в умовах сучасного українського соціуму;
- виявлена стійка тенденція до трансформації патріархальних гендерних стереотипів у ціннісних орієнтаціях й установках студентської молоді середнього українського міста у сфері сімейно-шлюбних відносин.